

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.32>**MIĘDZYNARODOWY MECHANIZM OCHRONY PRAWA DO MIESZKANIA CZŁOWIEKA*****Oleh Chaikovskiy****starszy wykładowca na Wydziale Filozofii, Politologii, Psychologii i Prawa
Odeskiej Państwowej Akademii Budownictwa i Architektury (Odessa, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-9694-3406

e-mail: vitycy@rambler.ru

Adnotacja. Konstytucyjna ochrona praw podmiotów stosunków mieszkaniowych jest jednym z priorytetowych zadań ustawodawstwa. Posiadanie prawa bez możliwości jego ochrony jest pozbawione zewnętrznego wsparcia i jest nominalne. Dlatego każde prawo, w tym prawo mieszkaniowe, w przypadku jego naruszenia, ma możliwość ochrony. Mechanizm ochrony prawa zaczyna obowiązywać, gdy istnieje przeszkoda w realizacji, albo naruszenie lub groźba naruszenia prawa do mieszkania. Jednak sposoby ochrony prawa do mieszkania na Ukrainie nie zawsze są skuteczne. Po użyciu wszystkich krajowych środków zaradczych obywatel zgodnie z ust. 3 art. 55 Konstytucji Ukrainy ma prawo do ubiegania się o ochronę swoich praw i wolności do odpowiednich instytucji międzynarodowych lub do odpowiednich organów organizacji międzynarodowych, których członkiem lub uczestnikiem jest Ukraina. System międzynarodowych (międzypaństwowych) organów i organizacji działających w celu realizacji międzynarodowych standardów praw i wolności człowieka lub ich przywrócenia w przypadku naruszenia stanowi mechanizm międzynarodowej ochrony praw człowieka.

Słowa kluczowe: prawo do mieszkania, ochrona prawa do mieszkania, międzynarodowa ochrona praw, międzynarodowe standardy praw człowieka, mechanizm ochrony praw.

INTERNATIONAL MECHANISM OF PROTECTING THE HUMAN RIGHT TO HOUSING***Oleh Chaikovskiy****Senior Lecturer at the Department of Philosophy, Political Science, Psychology and Law
Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture (Odessa, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-9694-3406

e-mail: vitycy@rambler.ru

Abstract. Constitutional protection of the rights of parties to housing relationships is one of the priority objectives of legislation. The existence of a right without the possibility to protect it loses external support and becomes nominal. That's why every right, including the right to housing, is provided with eligibility for protection in the event of violation of the said right. The rights protection mechanism becomes activated when there is an obstacle to exercising, or a violation of, or a threat of violating the right to housing. However, the methods of protecting the right to housing in Ukraine are not always effective. After exhausting all national methods of legal protection, a citizen has the right under Article 55 (3) of the Constitution of Ukraine to apply for protection of their rights and freedoms to international institutions concerned or to bodies concerned of international organizations of which Ukraine is a member or a signatory party. The system of international (interstate) bodies and organizations concerned with implementing international standards on human rights and freedoms or with restoring these rights and freedoms in the event of violation thereof constitutes a mechanism of international protection of human rights.

Key words: right to housing, protection of the right to housing, international protection of rights, international standards on human rights, rights protection mechanism.

МІЖНАРОДНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТЛО ЛЮДИНИ***Олег Чайковський****старший викладач кафедри філософії, політології, психології і права
Одеської державної академії будівництва та архітектури (Одеса, Україна)*

ORCID ID: 0000-0001-9694-3406

e-mail: vitycy@rambler.ru

Анотація. Конституційний захист прав суб'єктів житлових відносин є одним із пріоритетних завдань законодавства. Наявність права без можливості його захисту позбавляється зовнішньої опори та є номінальним. Саме тому кожному праву, в тому числі й праву на житло, у випадку його порушення, надається можливість бути захищеним. Механізм захисту права починає діяти тоді, коли існує перешкода у здійсненні, або порушення, або погроза порушення права на житло. Проте способи захисту права на житло в Україні не завжди дієві. Після використання всіх національних засобів правового захисту громадянин згідно з частиною третьою статті 55 Конституції України має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Система міжнародних (між-

державних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення, складає механізм міжнародного захисту прав людини.

Ключові слова: право на житло, захист права на житло, міжнародний захист прав, міжнародні стандарти прав людини, механізм захисту прав.

Вступ. Стаття 55 Конституції України, яка надає право громадянам звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, має на увазі винятково міждержавну частину механізму. Під терміном «механізми міжнародного захисту прав людини» розуміють систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою здійснення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Такі (міждержавні) органи відрізняються тим, що вони створюються за взаємною згодою кількох держав, як правило, оформленою міжнародною угодою, діють у межах такої угоди, яка визначає їхні повноваження і спеціальні правила процедури. Окрім міждержавних органів і організацій, у світі існує безліч так званих неурядових правозахисних організацій. Від характеру житлових відносин залежить механізм правового захисту суб'єктивного права, в тому числі й міжнародний. Проте механізм міжнародного захисту житлових прав не розглядається як єдина система захисту вітчизняного законодавства, як цілісне правове утворення, що має певний вплив на житлові відносини. Тому, на нашу думку, стаття є актуальною.

Метою статті є дослідження правового змісту міжнародного механізму захисту права на житло громадян України з метою вирішення проблем, а також вдосконалення вітчизняного законодавства щодо ефективності реалізації захисту права на житло.

Основна частина. Важливе місце завжди посідало дослідження проблем захисту прав громадян в Україні, в тому числі й конституційних. Теоретичні та практичні аспекти захисту та охорони конституційних прав взагалі та житлових прав зокрема висвітлено, наприклад, у працях таких українських учених, як: Л.Г. Лічман, Ю.В. Кириченко, Л.О. Мойсей, М.В. Долгополова, М.К. Галянтич, О.Є. Аврамова та інші. Саме держава має забезпечувати захист житлових прав усіх фізичних осіб в Україні шляхом прийняття відповідних законів. Проте такий захист не є ефективним, а тому вказана проблема має досліджуватись з урахуванням міжнародного захисту.

Важливим підґрунтям забезпечення та захисту «захищеності» права є його закріплення на міжнародному правовому рівні, а також запровадження міжнародних механізмів захисту такого права. Право на житло, як складова прав людини має не тільки комплексну юридичну природу, але й специфічні механізми та широку практику його захисту на міжнародному рівні. Сьогодні право на належне житло є загальноновизнаним всім міжнародним співтовариством, а обов'язки із забезпечення та захисту прав у житловій сфері даного права в тій чи іншій формі визнає за собою кожна держава (Мойсей, 2014: 88). О.Д. Крупчан та В.В. Луць вказують, що саме конституційні декларації та міжнародні правові зобов'язання ставлять перед державою вимоги постійного розвитку та удосконалення житлового права (Крупчан, Луць, 2016: 12). Це твердження цілком відповідає стану захисту права на житло, оскільки загальне визнання та наддержавний характер правової регламентації слугують своєрідною гарантією більш відповідального ставлення держави до стану захисту цього права.

Важливою системою нормативно-правових актів щодо забезпечення та захисту прав людини є, зокрема, Біль про права людини (Муромцев, 2014: 24). Біль фактично складають Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права 1966 року, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права 1966 року. На вказаних актах будується система з понад 50 конвенцій, декларацій, зводів правил та принципів Організації Об'єднаних Націй у галузі прав людини (Мойсей, 2014: 88).

Кожний із зазначених та низка інших міжнародних правових актів тією чи іншою мірою закріплюють окремі положення щодо визначення, забезпечення та захисту права на житло.

Наприклад, поглиблене дослідження міжнародного та національного законодавства, а також визнання важливості безпечного місця проживання як невід'ємної складової забезпечення людської гідності, фізичного і психічного здоров'я належної якості життя висвітлюють тісний зв'язок житлових питань з правами людини.

Така категорія, як достатнє житло, передбачає забезпечення належного захисту приватного життя, належну житлову площу, належну безпеку, належні умови з освітлення і вентиляції, належну базову інфраструктуру та інші умови, що надаються за доступну для особи плату. Отже, під час розв'язання питання про реалізацію відповідного механізму захисту права на житло слід враховувати пряме походження останнього з блоку прав людини, що обумовлює і масштаб відповідальності держави.

Право на достатнє житло, окрім зазначеного, є невід'ємним елементом прав людини. З ухваленням у 1948 році Загальної декларації прав людини право на достатнє житло стало частиною міжнародного, універсального й загальноновизнаного законодавства в галузі прав людини. В подальшому воно також знайшло закріплення в низці нормативно-правових актів з прав людини для окремих соціальних груп.

Стаття 25 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. встановлює право людини на такий рівень життя, що дозволяв би їй підтримувати стан здоров'я та добробуту власного та її родини. До обов'язкових умов такого рівня віднесене право на житло.

Треба вказати, що статтею 47 Конституції України також передбачено, що кожен має право на житло. Дане право забезпечується обов'язком держави створювати умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Положеннями Основного закону також встановлено, що громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами

місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Передбачається і недопустимість примусового позбавлення будь-кого житла не інакше, як відповідно до закону за рішенням суду. Однак важливо враховувати, що Конституція передбачає також обов'язок держави забезпечити належний правовий захист житлових прав особи (Корольова, 2015: 113). Справедливою є думка, що дана стаття «працює» лише частково.

У міжнародній юридичній практиці закріплена, зокрема, категорія доступності житла, яка виражається в наявності дешевого житла, співрозмірності вартості житла платоспроможності населення, процесі належного функціонування ринку доступного житла (Бышов, 2014: 133).

Міжнародні стандарти в сфері захисту прав людини як втілення результатів співробітництва держав мають універсальний або регіональний характер. Вони знаходять відображення в обов'язкових та рекомендаційних актах та, на думку деяких вчених, відрізняються кращими, порівняно з національними актами, правозахисними якістьми (Мархгейм М.В., 2005: 137).

Важливим є зауваження, що захист прав і свобод людини в правовій державі є не тільки конституційно-правовим, а й міжнародно-правовим обов'язком.

На міжнародно-правовому рівні захист прав і свобод людини здійснюється через систему принципів, інститутів, механізмів, які передбачаються для реалізації вказаної цілі (Цвік, 2014: 118). Міжнародний контроль за забезпечення якості закону із захисту прав та свобод особистості, який створено з метою гарантування виконання державами обов'язку у вказаній сфері, полягає у житті суб'єктами міжнародного права заходів щодо з'ясування фактичного стану дотримання міжнародних правових приписів. Міжнародний контроль за забезпечення якості закону із захисту прав та свобод особистості, який створено з метою гарантування виконання державами обов'язку у вказаній сфері, полягає у житті суб'єктами міжнародного права заходів щодо з'ясування фактичного стану дотримання міжнародних правових приписів (Воробьева, 2014: 161).

Положеннями Документа Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ, зокрема, передбачаються гарантії кожної людини щодо рівного захисту з боку закону (п. 5.9), право кожної людини володіти ефективними засобами правового захисту від адміністративних рішень (п. 5.10), обов'язок в адміністративному рішенні вказувати на наявні засоби правового захисту (п. 5.11), право мати юридичну допомогу (п. 11.1), право запитувати юридичну допомогу щодо захисту прав людини відносно себе та інших осіб (п. 11.2) тощо. Також, держави-учасниці, відповідно до взятих на себе обов'язків сприяють вирішенню питань забезпечення житлом (п. 23), що створює додатковий юридичний механізм захисту даного права. Аналогічні права закріплює також Підсумковий документ Віденської зустрічі держав – учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі.

На думку експерта Конституційного суду, украї важливою практикою в сфері захисту прав людини і громадянина є напрацьовані міжнародні стандарти та тенденції розвитку. Так, велике значення має практичний досвід Європейського суду з прав людини, Європейського Суду справедливості, а також тенденції розвитку права, сформовані Венеційською комісією, інститутами Ради Європи та ін. Надцінною є практика конституційних судів іноземних держав, методи та способи, з якими судді конституційних судів інших країн підходять до вивчення і розв'язання зазначених проблем.

Дійсно, одним з основних інститутів захисту права на житло на міжнародно-правовому рівні є Європейський суд із прав людини, що діє, передусім, на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Україна приєдналась до даного акту шляхом прийняття Законом України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції».

Розглядаючи роль міжнародних стандартів в міжнародному механізмі захисту прав людини, М.О. Фокина слушно вказує на певну дилему їх застосування. Так, захист прав людини, що спирається виключно на національні, культурні особливості не долає ризику узаконення окремих порушень прав на рівні національного законодавства. Однак з огляду на міжнародні стандарти неприпустимим є ігнорування ментальності, культури чи традицій будь-якого народу (Фокина, 2016: 153). У цьому сенсі внутрішньодержавна та міжнародна форми забезпечення та захисту прав людини є взаємодоповнюючими (Туманова, 2011: 58).

Забезпечення права на житло є одним із ключових питань, що не втрачає актуальності в міжнародно-правовому аспекті достатньо тривалий час. Зокрема Центр Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (Хабітат) приділяє все більше уваги стану дотримання права людини на достатнє житло. Діяльність Центру ґрунтувалась на прийнятті Ванкуверської декларації про населені пункти 1976 року, проголошенні Міжнародного року забезпечення житлом безпритульного населення (1987 рік), а також затвердженні Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у 1988 році Глобальної стратегії в галузі житла до 2000 року. На сьогодні Україна є учасником Програми Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів.

Важливим та актуальним документом ООН у зазначеній сфері є Глобальна стратегія житла до 2025 року. Цим документом акцентується увага на тому, що наявність неформальних житлових рішень є проявом хронічної нестачі в містах адекватного та доступного житла внаслідок неадекватної державної політики та відсутності містобудування.

Аналогічні до наведеного вище алгоритми захисту права на житло притаманні також міжнародно-правовим механізмам такого захисту. Зокрема, практика Європейського суду з прав людини, ґрунтуючись, передусім, на положеннях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, наводить чіткі критерії визнання відповідного об'єкту житлом особи, чи її домом. Для непохитності права людини на житло,

усунення перешкод в його реалізації, а надто для ефективного правового захисту впроваджено систему гарантій, яку складають міжнародні правові акти (конвенції, декларації, пакти тощо) та рішення міжнародних судових органів наднаціонального порядку. До вказаних елементів слід віднести діяльність міжнародних установ, організацій (міждержавних та недержавних) щодо дослідження стану дотримання та захисту прав людини, діяльність яких спрямовується на висвітлення проявів порушення права на житло та перешкоджання (несприяння) захисту такого права.

Міжнародно-правові акти (універсальні та регіональні) закріплюють, серед іншого, основні стандарти конституційного права особи на недоторканність житла, такі як визнання права кожного на недоторканність житла, недопущення протизаконного обмеження даного право державою та забезпечення захисту даного права від незаконних посягань (Козир, 2011: 15). Відомо, що право на недоторканність житла у практиці ЄСПЛ охоплює як приміщення, в якому особа мешкає (постійно чи тимчасово), так і приміщення, де вона здійснює трудову діяльність (Ємчук, 2015: 11). Формулюючи цю позицію, ЄСПЛ має на меті посилення захисту особистого життя фізичної особи, та не прагне збільшити кола об'єктів права власності які визнаються житлом.

П. 9 Резолюції ПАРЕ № 1708 від 2010 року (далі – Резолюція) закликає держав-учасниць вирішувати проблеми з правом власності на житло. П. 10.1. Резолюції містить заклики держави-учасниці гарантувати вчасне й ефективне відшкодування втраченого доступу та прав на житло, землю й майно, залишені біженцями або ВПО, не очікуючи на результати переговорів щодо вирішення збройних конфліктів або статусу певної території (п. 10.1.). Водночас, відповідно до п. 4 Резолюції, Парламентська асамблея вважає саме реституцію оптимальною відповіддю втраті доступу та прав на житло, землю й майно.

Костас Параскева зазначає, що зміст поняття «дім» встановлюється, зокрема відповідно до положень Конвенції з прав людини та основоположних свобод Європейським судом із прав людини. Водночас практика ЄСПЛ визначає обставини, за яких будинок вважається домом особи-заявника, а саме: «достатньо тривалий зв'язок», правовий чи майновий інтерес, наявність або відсутність альтернативного дому, місця, яке «заявник і його родина вважають домом», місця, де проходить особисте та сімейне життя і щодо якого існує намір залишитися там безперервно. Оскільки на сьогодні практикою ЄСПЛ збалансовано перелічені обставини, це призводить до широкого охоплення інтересів, спрямованих на захист з положеннями статті 8 Конвенції, включаючи будинки, компанії, орендоване житло, поселення з будинків-фургонів і навіть іноді тимчасове житло. ЄСПЛ призначає переважно моральну компенсацію, у разі виявлення порушення права на житло згідно зі статтею 8 Конвенції.

Ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на повагу до приватного і сімейного життя встановлює як одну зі складових вказаного права також право особи на повагу до свого житла. Право на житло гарантується кожній людині п. 31 ст. 1. Європейської соціальної хартії.

Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює право кожної людини на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Ст. 12 Загальної декларації прав людини встановлює, що кожна людина має право на захист закону від безпідставного посягання на недоторканність її житла.

Ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права забороняє свавільне чи незаконне посягання на недоторканність житла людини. Ст. 16 Європейської соціальної хартії встановлює право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист, зобов'язуючи держави-члени до надання сім'ям житла.

Одним із фундаментальних джерел зокрема права на захист власних прав є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 року. Як справедливо зазначає О.О. Грабовська, стандарти (процесуально-правові), що закріплює Конвенція містять й інші міжнародні акти, але саме положення Конвенції мають особливе значення перш за все через наявну можливість громадян держав, що приєдналися до Конвенції звертатися за захистом власних прав до Європейського суду з прав людини, а також використовувати його практику та положення Конвенції під час розв'язання справ національними судами тощо (Грабовська, 2016: 177).

Відповідні гарантії захисту права окремих категорій осіб на житло містить Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. Загалом, на рівні міжнародних правових актів право закріплюється в тій чи іншій формі Житлові права жінок, дітей, трудящих, житлові права трудящих-мігрантів, біженців, корінних народів та інших категорій осіб.

Природу права на житло демонструє рішення ЄСПЛ у справі «Гіллоу проти Сполученого Королівства», дослідивши обставини якої, ЄСПЛ визнав порушення відносно них ст. 8 Конвенції через те, як у заявниках застосовувались закони про житлове будівництво в Гернсі. ЄСПЛ також встановив, що заявники, безперечно, зазнали значної моральної шкоди, яку не можна компенсувати лише встановленням порушення. Протягом одного року вони жили з почуттям невпевненості, спонуканою невпевненістю у тому, чи їм нарешті дозволять залишитися в їхньому домі чи вигнати з нього. Крім того, їхнє притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне зайняття їхнього дому додало до вже нестабільного становища (див. Вищезгадане рішення Гіллоу, серія А № 109, стор. 23, 57). Зрештою, вони почували себе зобов'язаними розпоряджатися своїм будинком у Гернсі, і, мабуть, зазнали значного стресу та тривоги внаслідок цього та поселення в інших місцях. Тож ЄСПЛ присудив відповідну «Моральну компенсацію» заявникам.

Відповідно до ст. 55 Конституції кожній людині гарантовано право звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, у разі вичерпання всіх національних засобів юридичного захисту в Україні.

З досліджень практики ЄСПЛ випливає, зокрема, що постанови Суду мають на меті не тільки вирішити відповідну справу, але й у більш загальному плані витлумачити, захистити й розвинути правила, встановлені Конвенцією, і зробити тим самим свій внесок у дотримання державами зобов'язань, які вони взяли на себе як Договірні Сторони. І хоча першочерговим завданням конвенційного механізму захисту прав людини є компенсація збитків, заподіяних конкретній особі, окрім цього його місія полягає у вирішенні розкритої у справі проблеми з точки зору громадського порядку, на фоні спільних інтересів, що підвищує «планку загальних стандартів захисту прав людини» і розширює судову практику у галузі захисту цих прав у всіх державах – учасницях Конвенції.

УВКБ ООН, в межах здійснення оперативного реагування у певних географічних зонах лінії збройного конфлікту в Україні, зазначає, що до основних потреб у сфері захисту в зоні 1 (лінія розмежування) відноситься фізичний захист від наслідків збройного конфлікту, доступ до соціальних і економічних прав, отримання документів, а також захист прав на житло.

Висловлюється теза, що закріплення права на житло має здійснюватися на рівні мінімальних міжнародних стандартів та залежно від соціально-економічного рівня розвитку держави (Разметаєва, 2018: 48), проте правовий аспект в даній тезі стосується лише закріплення мінімального стандарту житла, що гарантує людині безпечне існування та збереження здоров'я.

Висновки. Міжнародний механізм захисту права на житло є правовим явищем, яке передбачає недопущення порушення житлових прав громадян, а також полягає у здійсненні активних заходів протидії реальному правопорушенню, відновленню порушених, невизнаних чи оспорюваних житлових прав громадян. Безумовно, зазначений стандарт має прогресувати та підвищувати вимоги до держави щодо забезпечення житлових умов осіб, однак дана тенденція може базуватись виключно за сприятливих економічних умов, а не лише у разі прокламації декларативних показників та нормативів.

Список використаних джерел:

1. Бышов Д.В. Конституционное право на доступное и комфортное жилье. *Социосфера Серия «Право»*. 2014. № 3. С. 133–134.
2. Воробьева С.А. Качество закона и его роль в обеспечении прав человека: теоретико-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук: Челябинск, 2014. 261 с.
3. Смчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Ужгород, 2015. 21 с.
4. Грабовська О.О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 271 с.
5. Загальна теорія держави і права: підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2009. 513 с.
6. Козир О.В. Конституційне право особи на недоторканність житла: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Харків, 2011. 25 с.
7. Корольова Є.О. Юридична природа права на захист житлових прав. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 1. С. 111–115.
8. Мархгейм М.В. Защита прав и свобод человека и гражданина в современной России: системная конституционная модель, проблемы ее функционирования и совершенствования: монография. Ростов-на-Дону : Ростиздат, 2005. 239 с.
9. Мойсей Л. Джерела права на достатнє житло в межах міжнародних норм у галузі прав людини. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 86–90.
10. Муромцев Г.И. Права человека: культурно-исторический аспект. *Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения*. 2014. № 2. С. 23–26.
11. Право власності на житло в Україні: доктрина та реалізація: монографія / за заг. наук. ред. О.Д. Крупчана. Київ, 2016. 312 с.
12. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч. посіб. Київ, 2018. 364 с.
13. Туманова А.С., Киселев Р.В. Права человека в правовой мысли и законодательстве Российской империи второй половины XIX – начала XX века. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 280 с.
14. Фокіна М.О. Права і свободи людини як об'єкт конституційно-правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / НУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 234 с.

References:

1. Byshov D.V. (2014). Konstitucionnoe pravo na dostupnoe i komfortnoe zhile. [Constitutional right to affordable and comfortable housing] *Sotciosfera Serii «Pravo»*. № 3. P. 133-134 [in Russian].
2. Vorobeva S.A. (2014) Kachestvo zakona i ego rol v obespechenii prav cheloveka: teoretiko-pravovoi aspekt. [The quality of the law and its role in ensuring human rights: theoretical and legal aspect]: dis. ... kand. iurid. nauk: Cheliabinsk. 261 p. [in Russian].

3. Iemchuk L.V. (2015) Konstytutsiino-pravove rehuliuвання osobystoho ta simeinoho zhyttia liudyny i hromadianyna. [Constitutional and legal regulation of personal and family life of a person and a citizen]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.02. Uzhhorod. 21 p. [in Ukraine].
4. Hrabovska O.O. (2016) Dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: problemy teorii i praktyky: monohrafiia. [Proof in the civil process of Ukraine: problems of theory and practice: a monograph]. Kyiv: Yurinkom Inter. 271 p. [in Ukraine].
5. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. [General theory of state and law: a textbook]. / M. V. Tsvik, O. V. Petryshyn, L. V. Avramenko ta in. (2009). Kharkiv: Pravo. 513 p. [in Ukraine].
6. Kozyr O.V. (2011) Konstytutsiine pravo osoby na nedotorkannist zhytla. [The constitutional right of a person to the inviolability of the home]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.02. Kharkiv. 25 p. [in Ukraine].
7. Korolova Ye.O. (2015) Yurydychna pryroda prava na zakhyst zhytlovykh prav. [The legal nature of the right to protection of housing rights]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia yurydychni nauky*. Vyp. 3. T. 1. P. 111-115 [in Ukraine].
8. Markhgeim M.V. (2005) Zashchita prav i svobod cheloveka i grazhdanina v sovremennoi Rossii: sistemnaia konstitutsionnaia model, problemy ee funkcionirovaniia i sovershenstvovaniia: monohrafiia. [Protection of human and civil rights and freedoms in modern Russia: systemic constitutional model, problems of its functioning and improvement: monograph]. Rostov-na-Donu: Rostizdat. 239 p. [in Russian].
9. Moisei L. (2014) Dzherela prava na dostatnie zhytlo v mezhakh mizhnarodnykh norm u haluzi prav liudyny. [Sources of the right to adequate housing within the framework of international human rights norms]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. Vyp. 1. P. 86–90. [in Ukraine].
10. Muromtcev G.I. (2014) Prava cheloveka: kulturno-istoricheskii aspekt. [Human rights: cultural and historical aspect]. *Prava cheloveka v sovremennom mire: novye vyzovy i trudnye resheniia*. № 2. P. 23–26 [in Russian].
11. Pravo vlasnosti na zhytlo v Ukraini: doktryna ta realizatsiia: monohrafiia [The right of ownership of housing in Ukraine: doctrine and implementation: a monograph] / za zah. nauk. red. O.D. Krupchana (2016). Kyiv. 312 p. [in Ukraine].
12. Razmiettaieva Yu.S. (2018) Doktryna ta praktyka zakhystu prav liudyny: navch. posib. [Doctrine and practice of human rights protection]. Kyiv. 364 p. [in Ukraine].
13. Tumanova, A.S., Kiselev, R.V. (2011) Prava cheloveka v pravovoi mysli i zakonotvorchestve Rossiiskoi imperii vtoroi poloviny XIX – nachala XX veka. [Human rights in legal thought and lawmaking of the Russian Empire in the second half of the 19th – early 20th centuries]. Moskva: Izd. dom Vyshei shkoly ekonomiki. 280 p. [in Russian].
14. Fokina M.O. (2016) Prava i svobody liudyny yak ob'ekt konstytutsiino-pravovoho rehuliuвання. [Rights and freedom of the people as an object of constitutional and legal regulation]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02 / NU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv. 234 p. [in Ukraine].